

Словниковий переклад фразових дієслів: когнітивний аспект

Метою цієї статті є дослідження аналізу когнітивного аспекту перекладу англійських фразових дієслів. У цьому дослідженні нам представляється доцільним відстежити процес категоризації реальності з відображенням його результатів на прикладі англійських фразових дієслів та їхніх перекладних відповідників.

Лінгвістична категоризація є культурно-обумовленою, тобто, внаслідок впливу безлічі соціокультурних чинників, кодування носіями англійської мови власного сприйняття навколишнього світу суттєво відрізняється від того, як це відбувається у носіїв української мови. Окреслене формулювання проблеми вимагає деякого уточнення, а саме: зіставлення результатів когнітивного аналізу семантики фразових дієслів та їхніх українських відповідників, зафіксованих у лексикографічних джерелах, дозволяє наочно встановити загальні та індивідуальні риси в лінгвістичному мисленні представників обох мов.

У ході порівняння когнітивних структур семантики обраних фразових дієслів та їхніх українських відповідників було встановлено, що більшість українських відповідників співпадає з фразовими дієсловами у сфері референції. Наприклад, 1) цілеспрямована фізична дія: *bind up (to fix (parts) together into one book)* – переплітати до загального переплетення; 2) зміна стану: *blaze up (to increase in heat, anger, or violence)* – спалахнути; 3) мовна діяльність: *give an excuse for (smth), esp. in order to avoid blame* – виправдовуватися; 4) рух: *face about (mil. to (cause to) turn in the opposite direction)* – війс. повертатися навколо. Однак, у цілої низки українських відповідників сфера референції відрізняється від референції англійських фразових дієслів, що можна проілюструвати такими прикладами: 1) *act out: to give expression to (thoughts, unconscious fears) in actions and behavior rather than in words; perform (one's feelings)* – прикидатися, удавати, зображати поведінку; 2) *moon about: to seem or behave unhappily, often because of love* – емоційне вираження почуттів; розм. – бродити, рухатися, як уві сні 3) *move on: to go further; continue* – йти далі; продовжувати / цілеспрямована дія, *move out – if a vehicle moves out, it moves to the right or left side of the road, usually in order to go past* – виїжджати зі свого ряду [4; 22].

Варто наголосити, що на відміну від когнітивних структур фразових дієслів, рівень референтної характеристики в структурах українських відповідників не містить відношень кон'юнкції між двома (або більше) діями або станами. За рідкісним винятком, у семантиці українських відповідників також не отримує відображення перехід від дії до стану або навпаки.

Переконливими видаються наведені вище результати спостережень, оскільки підтверджуються думкою Л.С. Бархударова про те, що “головною проблемою, з якою зіштовхується перекладач при передаванні референтійних значень (тобто відношень між знаками та їх референтами) – це розбіжність кола значень, які властиві мові оригіналу та мові перекладу. Не існує двох різних мов, у яких морфеми, слова, стійкі словосполучення співпадали б повністю в усіх своїх референтійних значеннях. Як вважає вчений, хоча самі значення здебільшого збігаються, способи їх вираження – групування, членування і об'єднання, їх поєднання у межах однієї формальної одиниці, – зазвичай, у різних мовах відрізняються [1: 74].

Щодо рівня відносної характеристики, то у низці випадків українські відповідники кількісно та якісно відображають стільки ж ознак того чи іншого концепту, що й англійські фразові дієслова. Наприклад: 1) *back down – to yield in an argument, point of view, or claim* (граничність + динамічність + суб'єктна направленість), 2) *be about – of a disease, condition, etc., to be present in quantity* (неграничність + динамічність + суб'єктна направленість).

Відтак у цьому контексті заслуговує на увагу думка, що у більшості випадків кількість ознак відносної характеристики в семантиці українських відповідників дорівнює кількості ознак у фразових дієсловах або становить меншу кількість. Порівняльне вивчення описових аспектів розгортання концепту дії/стану дозволило встановити, що в більшості випадків обсяг описової характеристики фразових дієслів та їхніх українських відповідників якісно й кількісно не збігається. Невелика кількість українських відповідників, однак, виявляє ідентичність у параметрах описової характеристики. Наприклад: 1) *loaf away – to waste (time) lazily* (спосіб) даремно втрачати час, тинятися без діла (спосіб); 2) *nestle down – to (cause to) settle in comfort* (спосіб) – влаштуватися зручно (спосіб); 3) *blow up – (of wind) to begin blowing* (ситуативна віднесеність) – посилюватися (про вітер) (ситуативна віднесеність);

У деяких випадках когнітивні структури англійських дієслівних комплексів та їхніх українських відповідників мають однаковий обсяг описової характеристики (кількість параметрів), але відрізняються за кількістю ознак, наприклад: *bear away – to win (smth) (об'єктна віднесеність)* – завоювати (приз), (ситуативна віднесеність). У цьому прикладі зазначена ознака фразового дієслова має узагальнений характер, а описова ознака українського відповідника представляє його конкретизацію.

Деколи когнітивні структури фразових дієслів виявляють більший, у порівнянні з українськими відповідниками, обсяг описової характеристики. Наприклад: 1) *back out – to fail to fulfil something, such as a promise (три ознаки: стилістична віднесеність + нездійсненність + об'єктна віднесеність)* – ухилятися від (чого-небудь), одна ознака: об'єктна віднесеність. Когнітивний аналіз також виявив кілька випадків, коли в когнітивній структурі семантики українських відповідників налічується більше ознак описової

характеризації у порівнянні з фразовими дієсловами. Наприклад: *average out – to reach an average* (відсутність ознак) – бути приблизно рівним (дві ознаки: спосіб + об'єктна віднесеність).

У ході дослідження цього рівня розгортання концептів у семантиці перекладних слів та словосполучень встановлено, що на відміну від англійських дієслівних комплексів серед ознак описової характеристикації українських відповідників відсутні такі параметри, як мета і здійсненність / нездійсненність. Наприклад: *sop up – to take (a liquid) into a solid material so as to leave a dry surface* (мета + ситуативна віднесеність) – вбирати, усмоктувати (відсутність описових ознак)

Наведені вище приклади свідчать про подібності та відмінності у відображенні концептів дії/станів семантикою фразових дієслів та їхніх українських відповідників на окремих рівнях когнітивних структур. Дослідження усіх параметрів характеристикації в цілісності дає загальну картину відмінностей у лексико-семантичному представленні знань про те чи інше явище дійсності в англійській та українській мовах. Зіставлення когнітивних структур фразових дієслів та їхніх українських відповідників дозволяє зробити певні висновки щодо ступеня адекватності словникового перекладу фразових дієслів. Так, у випадку повної адекватності спостерігається збіг рівнів розгортання концептів у семантиці англійських фразових дієслів та їхніх перекладних відповідників. У разі часткової адекватності має місце розширення або звуження концептів на різних рівнях їх розгортання: референтному, відносному та описовому.

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М., 1975. – 143 с.
2. Беляевская Е. Г. Когнитивные основания изучения семантики слова // Структуры представления знаний в языке. – М., 1994. – С. 105.
3. Ніколенко А. Г., Гудманян А. Г. Тематичний словник фразових дієслів сучасної англійської мови. – К., 2008. – 834 с.